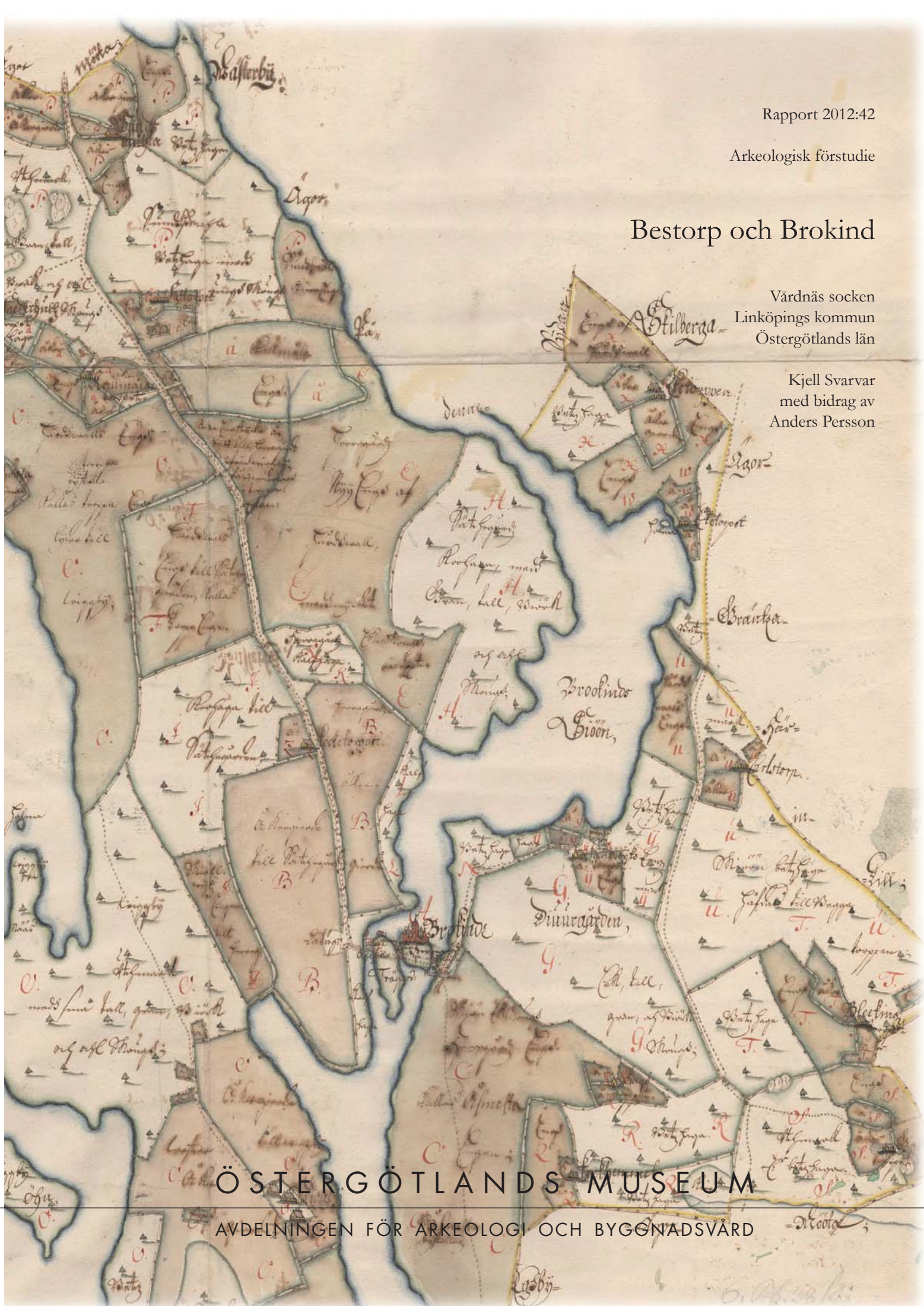

Bestorp och Brokind

Vårdnäs socken
Linköpings kommun
Östergötlands län

Kjell Svarvar
med bidrag av
Anders Persson

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Bestorp och Brokind

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Syfte	4
Metod och dokumentation	4
Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö	5
Brokind eller ”Broo i Kinden”	5
Bestorp	6
Kart- och arkivstudier	10
Riksintresseområden för kulturmiljö och regionala kulturmiljöintressen ..	11
Fornlämningssbild	13
Genomförda arkeologiska insatser inom förstudieområdena	17
Förstudieområdena i relation till kulturmiljön	22
Referenser	22
Arkivmaterial och otryckta källor	23
Arkiv	23
Historiskt kartmaterial	23
Tekniska uppgifter	24
Bilaga 1a. Förteckning över samtliga kända forn- och kulturlämningslokaler belägna inom förstudieområdet Brokind	25
Bilaga 1b. Förteckning över samtliga kända forn- och kulturlämningslokaler belägna inom förstudieområdet Bestorp	27
Bilaga 2. Förteckning över utförda arkeologiska insatser inom förstudie- områdena Brokind och Bestorp	28
Bilaga 3. Begreppslista	29

Omslagsbild: Utsnitt ur Geometrisk avmätning över Brokind's herrgårds ägor från år 1685 (lantmäteristyrelsens arkiv, akt D13:134-5).

Sammanfattning

Östergötlands museum har utfört en arkeologisk förstudie i två områden, belägna i och kring tätorterna Brokind och Bestorp. Förstudieområdena ligger ca 2,5 mil söder om Linköpings stad, inom Vårdsnäs socken i Linköpings kommun. Arbetet föräns av kommunens arbete med översiktsplaner för Brokind och Bestorp. Det studerade området kring Brokind är ca 5 km² stort och området vid Bestorp utgör 3,8 km².

Förstudieområdena utgörs av befintliga bebyggelseområden med omgivande skogsområden, hagmarker och uppodlade mindre åkermarker. Förstudieområdet Brokind berörs av två områden som utgör riksintresse för kulturmiljö; Brokind [KE 88] och Kinda kanal [KE 28]. Området vid Bestorp berör bl a den ålderdomliga bebyggelsemiljön kring Bestorps by.

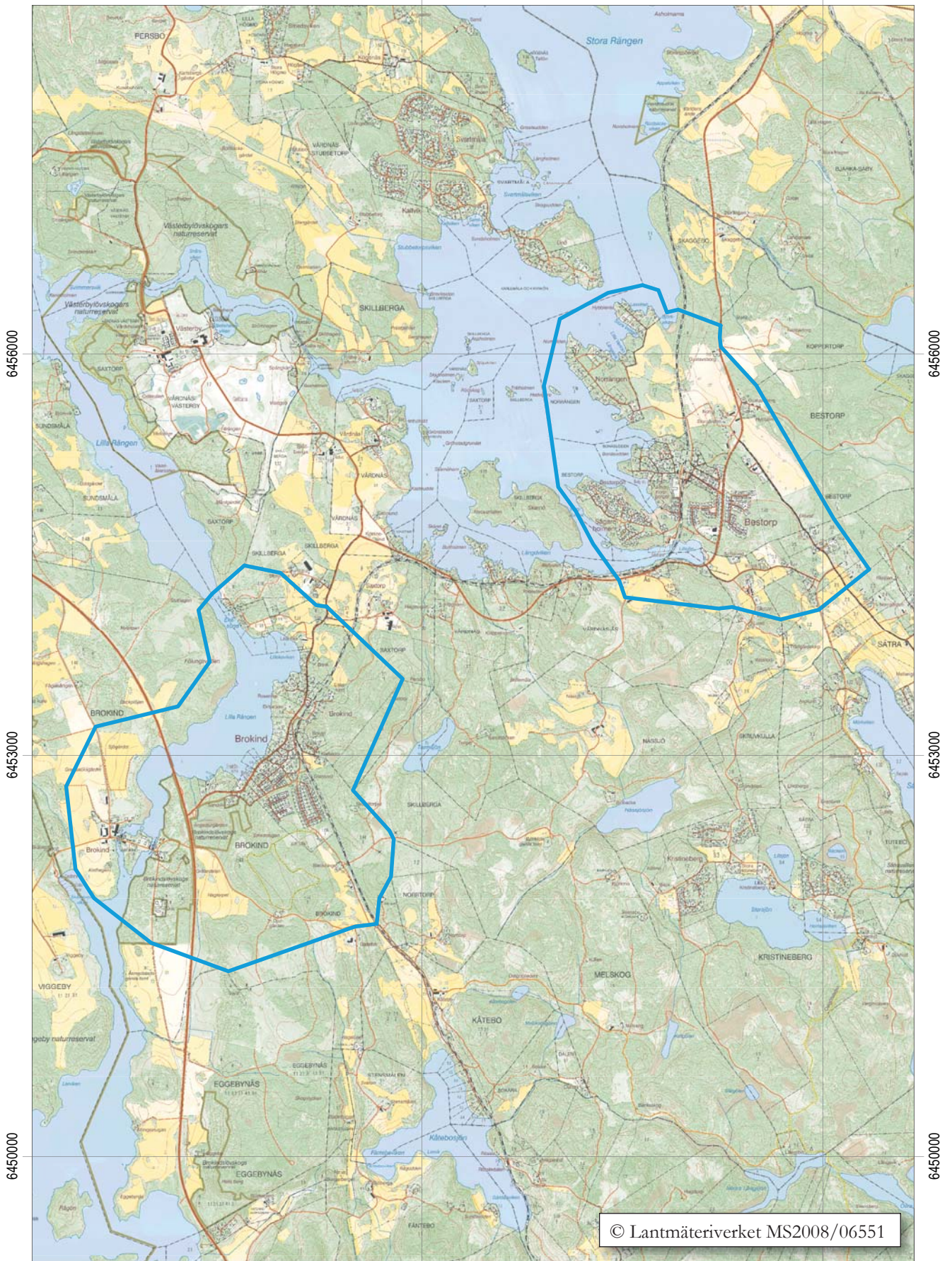
Sammantaget är den idag kända fornlämningsfrekvensen inom förstudieområdena förhållandevis låg. Undantaget utgör närområdet till Brokinds herrgårdsmiljö. Antalet kända forn- och kulturlämningslokaler

inom de två förstudieområdenas gränser uppgick vid sammanställandet av föreliggande rapport till 42 stycken, varav 8 stycken utgjordes av lokaler med lagskyddade fasta fornlämningar. 12 arkeologiska uppdrag, som kan beläggas genom rapport- och arkivmaterial, har utförts inom de två förstudieområdena. Eftersom de arkeologiska insatserna har varit tämligen få till antalet i Bestorps och Brokinds närhet är det dock sannolikt att antalet fasta fornlämningar kan komma att öka något i samband med att arkeologiska utredningar genomförs.

Sett ur kulturmiljösynpunkt är två områden särskilt känsliga för nyexploatering. Dessa utgörs av riksintresseområdena kring Brokinds herrgårdsmiljö samt området kring Bestorps by.

Kjell Svarvar
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdena markerade. Skala 1:40 000.

Inledning

Föreliggande arbete utgör en arkeologisk förstudie över två områden; ett ca 5 km² stort område beläget kring Brokind och ett ca 3,8 km² stort område kring Bestorp. Båda områdena är belägna inom Vårdnäs socken och Linköpings kommun. Arbetet har genomförts av Östergötlands museum på uppdrag av Linköpings kommun, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen. Förstudien föranleds av kommunens arbete med att upprätta översiktsplaner för de två områdena.

De berörda områdena är belägna ca 2,5 mil söder om Linköpings stad och omfattar tätorterna Brokind och Bestorp med omgivande skogsområden, hagmarker och uppodlade mindre åkermarker. Tätorterna Brokind och Bestorp kom att växa fram i samband med byggandet av Östra centralbanan i början av 1900-talet. Områdena berör ett fåtal kända fornlämningsmiljöer från främst järnålder.

Det aktuella uppdraget hanteras direkt mellan beställaren, Linköpings kommun, och utföraren, Östergötlands museum. Arbetet genomförs därför utan länsstyrelsebeslut enligt Kulturminneslagen (KML). Ansvarig för förstudien är antikvarie Kjell Svarvar. I arbetet med kart- och arkivstudierna har också antikvarie Anders Persson deltagit.

Syfte

Syftet med förstudien är att, genom befintligt kunskapsmaterial, klargöra de arkeologiska och kulturhistoriska förutsättningarna för planarbetet. Förstudien ska på så sätt kunna tjäna som underlag i kommunens fortsatta planeringsprocess.

Det befintliga kunskapsmaterialet utgörs bl a av de kända forn- och kulturlämningarnas omfattning och karaktär samt omfattningen och utbredningen av de sedan tidigare gjorda arkeologiska insatserna i de två studerade områdena.

Förstudiens resultat skall utgöra underlagsmaterial i den fortsatta planeringsprocessen samt ligga till grund för länsstyrelsens framtida bedömningar i ärendet.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förstudien innehåller följande moment:

- Kart- och arkivstudier
- Översiktlig besiktning av områdena i fält
- Analys och sammanställning av resultaten i rapportform

Arbetet inleddes med en arkiv-, rapport- och litteraturgenomgång. Ytorna inom de två förstudieområdena som tidigare omfattats av arkeologiska arbeten har markerats utifrån lägesangivelserna i rapport- eller arkivmaterial och resultatet presenteras i föreliggande rapport i kart- och tabellform. Inom ramen för förstudien genomfördes riktade historiska kartstudier för att utröna i vilken omfattning det inom förstudieområdena förekommer möjliga fasta fornlämningar eller övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt. Detta arbete omfattade en viss digital rektifiering av historiskt kartmaterial.

En genomgång av de arkeologiska utredningar och undersökningar som tidigare utförts inom området ger bl a en bild av ytor som ej innefattar fast fornlämnning. En redovisning av samtliga kända forn- och kulturlämningar inom förstudieområdena visar var det, förutom de ovan mark synliga lämningarna, återfinns eventuell fornlämnning som framkommit vid tidigare arkeologiska insatser. Inom ramen för förstudien gjordes en översiktlig besiktning i fält av områdena avseende topografi och fornlämningsmiljö. Förstudien innefattade inte någon genomgång av kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer. Uppdraget har inte heller omfattat någon arkeologisk fältinventering inom aktuella områden.

Följande material har använts vid arbetet med den arkeologiska förstudien:

- Lantmäteriets digitala arkiv
- Riksarkivets digitala arkiv
- Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister (FMIS)
- Östergötlands museums topografiska arkiv och bibliotek
- Östergötlands museums arkeologiska rapportbibliotek
- SOFI – digitala ortnamnsregistret

Avslutningsvis har materialet analyserats och resultatet för hela förstudien har sammanställts i föreliggande rapport.

Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö

De två förstudieområdena omger tätorterna Brokind och Bestorp, belägna ca 2,5 mil söder om Linköpings stad. Ur naturgeografiskt hänseende ligger förstudieområdena i övergångsbygden mellan Östergötlands slättbygd och den södra skogsbygden. Landskapet karaktäriseras här av småkuperade ängs- och hagmarker med partier av lövskogar omgivna av omfattande sjösystem. Delar av de två aktuella förstudieområdena omfattas av sjösystemen Stora och Lilla Rängen samt Järnlunden.

Sett till de idag kända fasta fornlämningarna och ortnamnen i de två studerade områdena kan vi anta att en stadigvarande bebyggelse etablerats i områdena först under tidig medeltid. Undantaget är området kring Brokinds herrgårdsmiljö och dess föregångare, byn Broo, där omkringliggande avhysta byar och fornlämningar indikerar en bebyggelseetablering redan under förhistorisk tid. Namnen på de skattlagda byar och gårdar vars ägor är belägna inom förstudieområdena illustrerar ortnamnsbeståndet inom övriga delar av socknen. Inom förstudieområdena återfinns bl a byarna Saxtorps och Bestorps ägor och efterleden *-torp* i äldre ortnamn brukar förklaras som nybygge eller utflyttargård och tolkas av hävd som en medeltida nybebyggelse (Franzén 1982). Namn med efterleden *-torp* förekommer frekvent i övriga delar av socknen.

Topografin i området samt landskapets karaktär i kombination med uppgifter om fynd som gjorts tidigare visar att det på vissa, topografiskt fördelaktiga lägen, bör kunna framkomma boplats- eller aktivitetsytor från betydligt äldre perioder vid arkeologiska insatser. Terrängen kring tätorterna omfattar sannolikt ej exploaterade vattennära och skyddade lägen i vilka stenåldersboplatser brukar återfinnas. Genom åren har många fynd från yngre stenålder hittats i områdena, särskilt kring Brokinds herrgårdsmiljö. Endast en mindre del av dessa är registrerade som fyndplatser i fornminnesregistret (se RAÄ 166 och 168) eftersom anteckningar om mer exakt fyndplats oftast saknats. I samband med sjösänkingsarbetet i mitten av 1800-talet gjordes exempelvis ett flertal fynd i den västra strömfåran vid herrgården. Uppgifter finns också om ett fynd av en flintdolk som gjorts i ”ängsdjurgårds dytag” (Aineström 1979:104).

Brokind eller ”Broo i Kinden”

Tätorten Brokind, belägen ca 1 km ÖNÖ om Brokinds herrgårdsmiljö, växte fram under 1900-talet utefter järnvägen mellan Linköping och Kisa. Namnet kan ursprungligen härledas till byn *Broo (i Kinden)* som under 1300-talet delvis innehades av Linköpings domkyrka. Det exakta läget för byn är okänt men den låg med största sannolikhet i närområdet för dagens herrgårdsmiljö. Brokind utgjorde sätesgård redan under 1300-talet efter det att byn Broo avhysts. Föregångaren till den befintliga herrgården tillkom troligtvis någon gång under 1500-talet. Denna brann år 1726 varefter den nuvarande herrgården uppfördes under åren 1727-1731. Området kring Brokinds herrgård utgör riksintresse för kulturmiljö [KE 88] och innefattar herrgårdsmiljön med dess omgivande kulturlandskap i form av bl a järnåldersgravfält och avhysta bytomter. Brokinds herrgårdsbebyggelse med 14 byggnader utgör också byggnadsminne sedan år 1984 (Almqvist 1947; Länsstyrelsen Östergötland 2002).

Området för herrgårdsmiljön utgörs idag av en sammanhållen landmassa mitt i vattenflödet mellan sjöarna Järnlunden och Lilla Rängen. Platsen tilldrog sig säkerligen tidigt människans intresse då vattenkraften i strömfåran kunde nyttjas till vattendrivna anordningar såsom kvarnar och senare även sågar. I ett köpebrev som utfärdades i samband med Bo Jonsson Grips förvärv av Brokind år 1379 framgår också att sätesgården då hade kvarn i strömmen (Aineström 1979:23). Samma plats nyttjades även tidigt som passage över sundet mellan sjöarna såsom namnet på herrgårdens föregångare, byn Broo, antyder. Hela holmen, på vilken herrgården är uppförd, passerades av det som under historisk tid benämndes som Kalmarvägen. Idag utgör denna gamla vägsträckning enskild väg, vilken löper på tre stenvälsbroar och en svängbro (RAÄ 1:2-5) över Kinda kanal och Stångåns östra utflöde. I samband med planerandet och byggandet av Kinda kanal genomfördes åren 1855-1860 en omfattande sjösänkning. Sjöarna Järnlundens samt Lilla och Stora Rängens vattenytor sänktes ca 1,5 till 2 m, vilket skapade nya stora uppodlingsbara områden. Detta förändrade förhållandena vid herrgårdsmiljön. Innan sjösänkningen var bebyggelsen koncentrerad till två holmar vilka passerades av tre strömfåror. Efter sänkningen av vattennivån återstod endast den västra och östra strömfåran medan mellanströmmen förblev torrlagd. På de äldre lantmäteriakterna är alla

tre strömfåror tydligt uttridade. Samma kartor illustrerar också tydligt hur väl säteriet nyttjade den närliggande vattenkraften. På de äldsta kartorna kan ett par kvarnar, en såg och ålkistor urskiljas vid strömfåror (Lantmåterimyndigheternas arkiv, akt 05-vån-3 och Lantmåteristyrelsens arkiv, akt D132-10:1). Under senare tid fanns även en vadmalsstamp i strömmen och ett närliggande tegelbruk med två ugnar, beläget öster om vattenleden (Aineström 1979; Länsstyrelsen Östergötland 2002).

Den omgivande bebyggelsens karaktär och omfattning har förändrats under tidens gång på Brokinds ägor. Innan säteriets etablering utgjorde byn Broo bara en av många bondbyar utefter sjösystemen Järnlunden och Lilla Rängen. Under förhistorisk tid och medeltid fanns förutom den närbelägna byn Viggeby i sydväst också byarna Åsmedstad (eller Åsmundsta/Åsmunds-boda), Torp och Eggeby, belägna norr respektive söder om dagens herrgårdsmiljö. Driften av ett säteri krävde dock både stora utrymmen och omfattande arbetskraft. Expansionsbehov ledde i början av 1570-talet till att Åsmedstad och Torp avhystes och lades till säteriet (Almquist 1947:691). Platserna där dessa byar en gång legat är idag uppodlade och områdena för de forna bytomterna utgör idag fornlämningarna RAÄ 175 respektive 176. Åsmedstads gamla tomt är belägen endast ca 100 m söder om förstudieområdet kring Brokind, mellan gamla Kalmarvägen och sjön Järnlunden. Eggeby kom att avhysas långt senare. På 1850-talet omvandlades de tidigare mangårdsbyggnaderna till arbetarbostäder under godset (Länsstyrelsen Östergötland 2002).

Behovet av arbetskraft på Brokind ledde säkerligen mycket tidigt till framväxten av åtskilliga torp på ägorna. Redan på den tidigaste arealavmätningen över Brokind från år 1685 (Lantmåterimyndigheternas arkiv, akt 05-vån-3) är antalet torp tämligen rikligt. Enligt en förteckning upprättad knappt 20 år senare uppgår antalet torp till ett 20-tal (Aineström 1979:151). Detta kan till viss del iakttas i området än idag, då en mindre del av de senare torpen fortfarande står kvar. Dyliga torpbyggnader utgörs exempelvis av Skogstorpet (RAÄ 291. Under början av 1700-talet omnämnt som ”Finskestugan”, se Lantmåteristyrelsens arkiv, akt D132-10:2), Sandvik (RAÄ 292) och Djurgårdstorpet (RAÄ 5). I området återfinns sannolikt även åtskilliga grunder efter de tidigaste torpen och backstugorna.

Bestorp

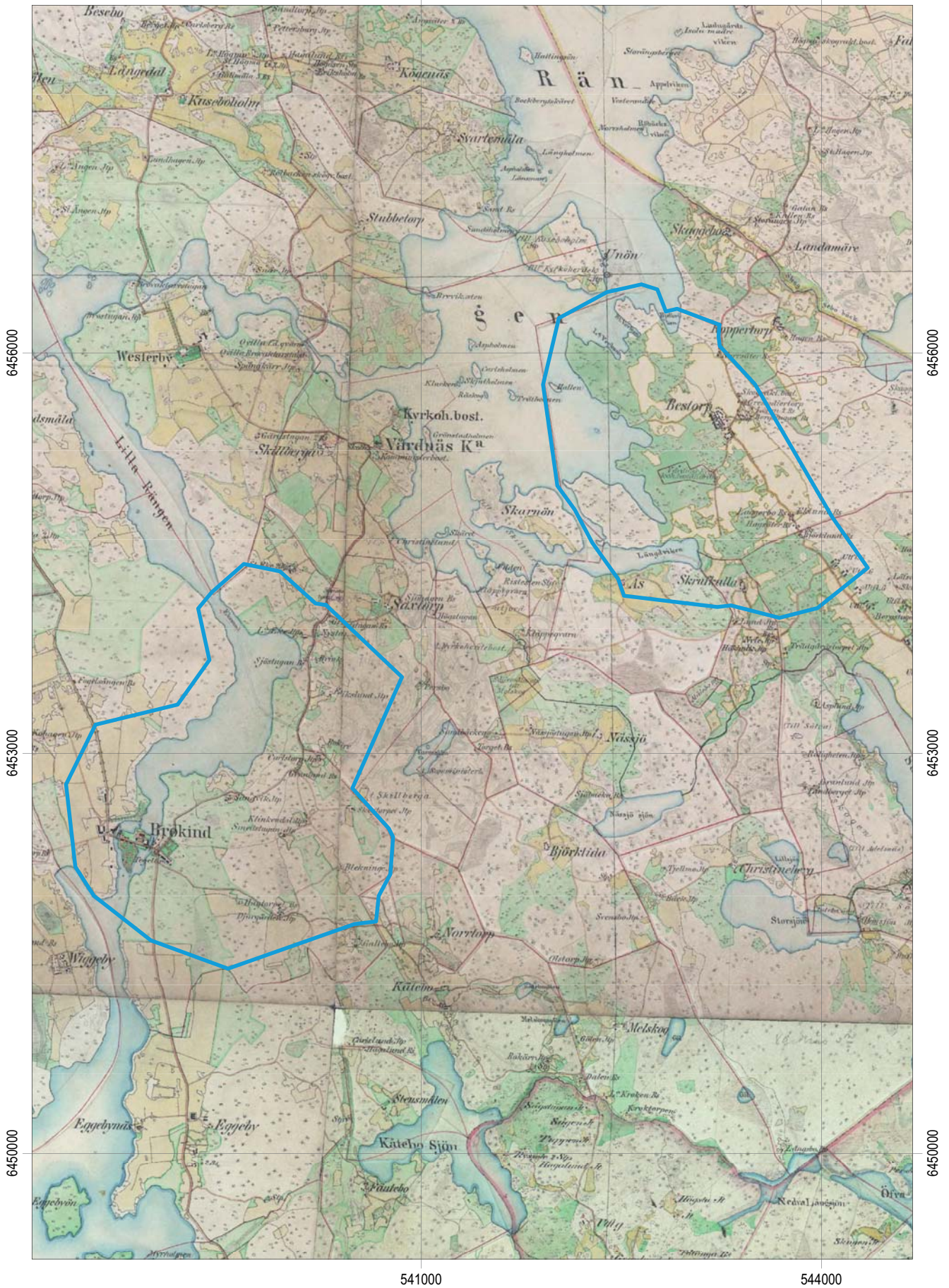
Tätorten Bestorp, belägen ett par hundra meter söder om byn Bestorp, kom att växa fram som ett stations-samhälle i samband med etablerandet av Östra centralbanan i början av 1900-talet. Byn Bestorp är belägen på en markant höjdrygg och omnämns redan år 1377 i det historiska källmaterialet (SOFI). Byn tillhörde Sturefors efter år 1686 och har aldrig genomgått skifte, dock delades ägorna upp genom samsjedelning år 1919 efter laga skiftets principer. Byn har därför bevarat sin ålderdomliga karaktär med en närmast intakt bebyggelsestruktur. Området kring byn och den tidigare torp- och backstugebebyggelsen öster härom, utgör en utpekad och särskilt bevarandevärd kulturmiljö (K55 Bestorp) i länsstyrelsens naturvårdsplan och kulturminnesprogram (Ridderstad 1918; Länsstyrelsen Östergötland 1983).

Det mesta talar för att en varaktig bebyggelse etablerades i förstudieområdet kring Bestorp först under medeltid. Dessa bosättningar växte sannolikt fram i det omedelbara närområdet till de historiskt kända enheterna Bestorp, Ås och Skruvkulla. Fornlämningarna och topografin indikerar dock att området kring sjön och dess vikar sannolikt kan dölja spår efter boplats- och aktivitetsytor från stenålder.

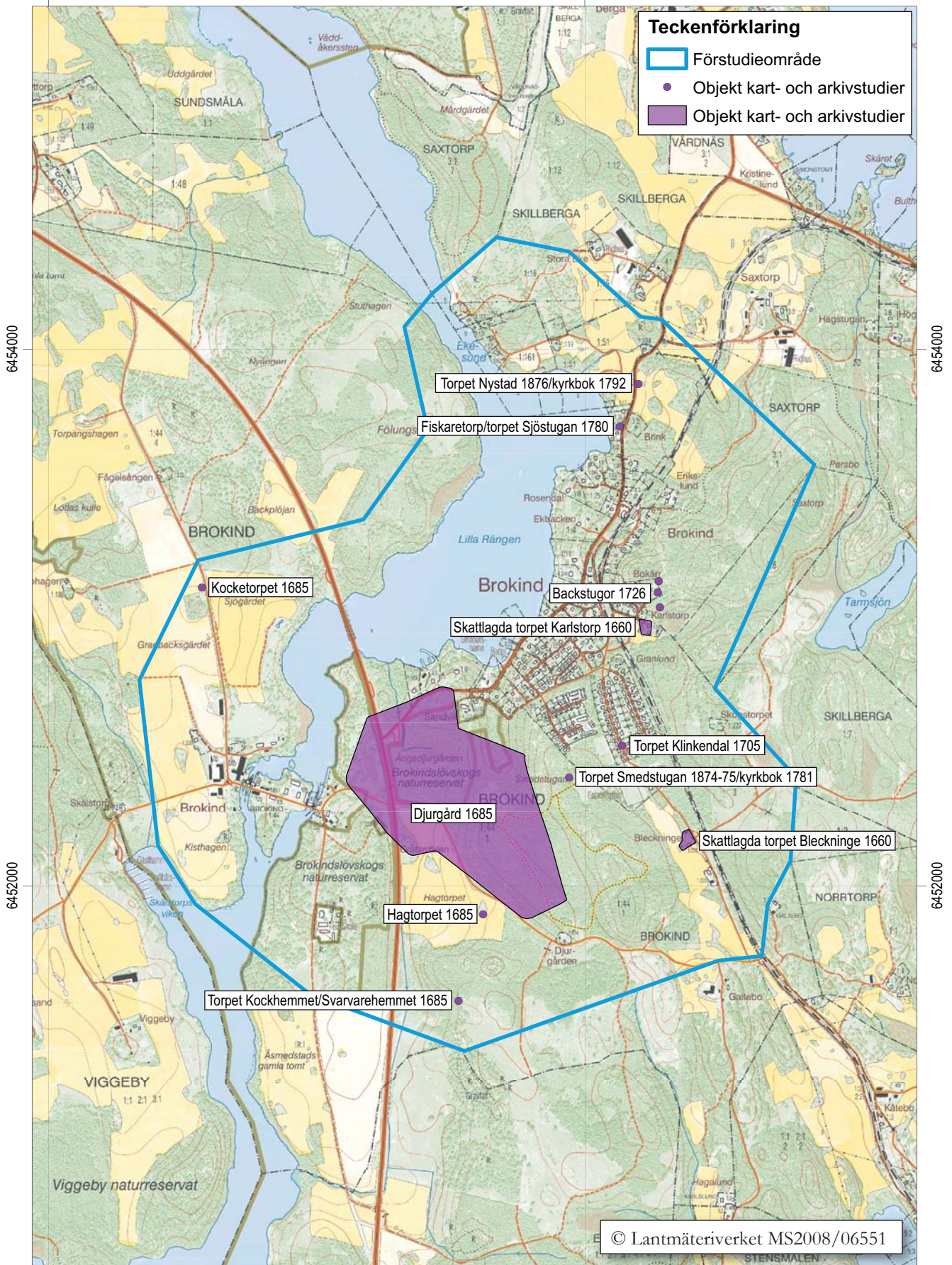
Bestorps by utgjorde under historisk tid en av de största byarna i socknen. Under mitten av 1600-talet fanns sju hemmansägare i byn och hundra år senare hade de ökat till tio stycken (Aineström 1979:144). I övrigt var det nu aktuella förstudieområdet tämligen glest bebyggt ännu vid tiden för järnvägens framdragande (figur 3). På Bestorps ägor fanns vid den tiden ca tio torp och backstugor. De övriga delarna av området utgjordes till stor del av byns åker- och ängsmark, den senare beväxt med lövskog. I södra delarna av området vidtog åker, äng och bebyggelseplatser till Ås, Skruvkulla och Sätra.

Idag finns fortfarande delar av Bestorps bys åkermarker kvar. Dessa ligger nordväst och sydöst om bybebyggelsen. Byns ängsmarker, Norrängen och Sörängen, är dock till största delen bebyggda. På 1920-talet kom sommarstugebebyggelse att etableras på Norrängen och på Sörängen hade samhället vid denna tid börjat växa fram (Wallenquist 1999). Senare skulle även sommarstugebebyggelse komma att etableras på Bestorpsön.

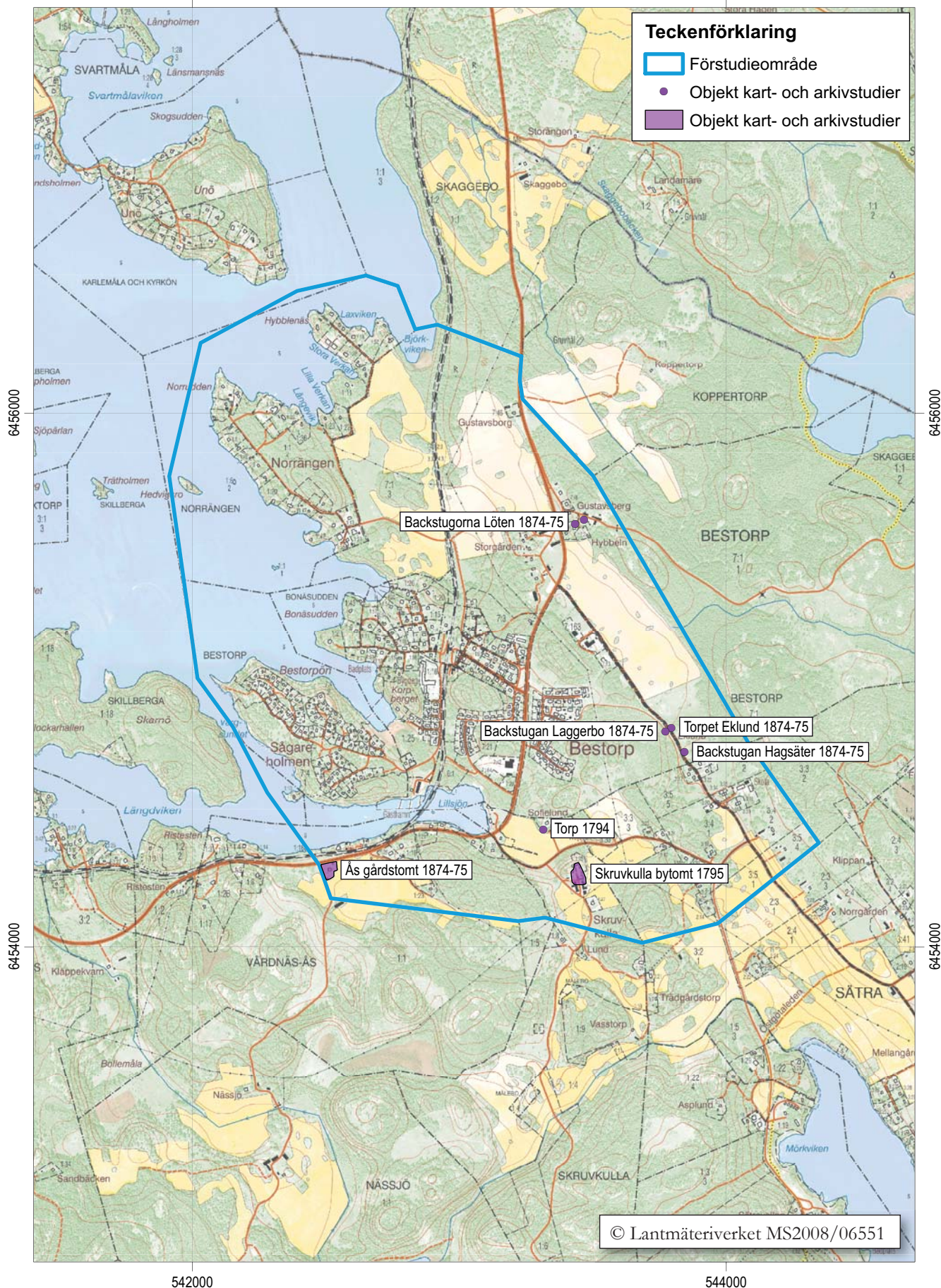
Efter att samhället Bestorp växte fram i början av 1900-talet tätnade bebyggelsen gradvis och ortens träindustri kom att etableras invid järnvägen, norr om Längdviken. Här drevs till en början ett ångsågverk och avfallsveden kolades i närområdet i milor. Under en period användes även kolugnar på platsen.

Figur 3. Rektifierat utsnitt ur den häradsekonomiska konceptkartan från åren 1868-77 (bladnamn Brokind J112_45_13, Vårdnäs J112_45_14, Hallsta J112_45_18 och Opphem J112_45_19) med förstudieområdena markerade. Skala 1:40 000.

Figur 4. Karta över förstudieområdet Brokind som visar de objekt som framkommit genom kart- och arkivstudier. Platserna har inte identifierats tidigare och innebar därför för närvarande inget RAÄ-nr. Skala 1:20 000

Figur 5. Karta över förstudieområdet Bestorp som visar de objekt som framkommit genom kart- och arkivstudier. Platserna har inte identifierats tidigare och innehar därför för närvarande inget RAA-nr. Skala 1:20 000.

Kart- och arkivstudier

De kart- och arkivstudier som genomförts i samband med förstudien har syftat till att utröna i vilken omfattning det inom områdena förekommer tidigare ej registrerade möjliga fasta fornlämningar eller övriga kulturhistoriskt värdefulla objekt. Det framtagna underlaget kommer att utgöra underlag för riktade inventeringsinsatser vid en eventuell fältinventeringsfas.

Vid genomgången av arkivmaterial och det historiska kartmaterial som finns tillgängligt i Lantmäteriets digitala arkiv har sammanlagt 21 lokaler identifierats. Platserna utgörs nästan uteslutande av äldre bebyggelseenheter, vilka endast tagits i beaktande i de fall platsen kan uppvisa ett brott i bebyggelsekontinuiteten. Undantagen är de historiskt skattlagda

bebyggelseenheter (Ås, Skruvkulla, Karlstorp och Bleckninge) som ligger inom de två områdena och som alla är kontinuerligt bebyggda. Dessa har identifierats och markerats enligt gängse antikvarisk praxis vid arkeologiska utredningar och ska ses som preliminära bevakningsobjekt.

Undantag har här gjorts för Brokind och Bestorp. Läget för Brokinds föregångare, byn Broo, går tyvärr ej att identifiera i brist på säkra historiska lägesuppgifter och byn är sålunda inte markerad på kartan figur 4. Platsen för den tidigare bebyggelsen bör dock sannolikt eftersökas i närområdet till gravfältet RAÄ 32. Avgränsningen till byn Bestorp är redan tidigare registrerad i fornminnesregistret (under RAÄ 246) och behöver sålunda inte markeras på kartan figur 5.

Figur 6. Utsnitt ur Jean de Rogiers geografiska kartläggning av Ydre och Kinda häradar från år 1660 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 05-ötg-31). På kartan kan bl a godset vid Brokind samt de skattlagda torpen Karlstorp och Bleckninge urskiljas. De senare kom under 1700-talet att omvandlas till torp under Brokind. Längre österut märks ensamgården Ås och byarna Skruvkulla samt Bestorp. Samtliga uppräknade enbeter ligger inom de två studerade områdena.

Ett mindre antal av de lokaler som framkommit vid genomgången av det historiska kartmaterialet redovisas kortfattat nedan. För lägesangivelser på samtliga påträffade objekt hänvisas till kartorna på figur 4 och 5. Platserna har inte tidigare identifierats och innehar därför tillsvidare inget RAÄ-nr. Det årtal som finns angivet efter varje bebyggelsenamn anger åldern på den lantmäteriakt från vilket det aktuella läget hämtats. Det anger inte äldsta kända belägg. I ett par fall har ytterligare åldersbelägg hämtats från Vårdnäs kyrkoarkivs husförhörslängder från åren 1781-1790 samt 1792-1802.

Karlstorp och Bleckninge - skattlagda torp

Karlstorp och Bleckninge finns med i en uppräkningslista av hemman och skattlagda torp som under 1600-talet åtnjöt rå- och rörsfrihet under Brokind (Almquist 1947:691). De är sålunda även utmärkta på Jean de Rogiers geografiska kartläggning av Ydre och Kinda härader från år 1660 (figur 6). Platserna för Karlstorp och Bleckninge är kontinuerligt bebyggda under historisk tid och bebyggelsen har sannolikt medeltida ursprung.

Av de två skattlagda torpen verkar Bleckninge, enligt samtida uppteckningar, ha förvandlats till jordetorp under Brokind redan någon gång under tidigt 1700-tal. Karlstorp lever kvar som skattlagd bebyggelseenhetsenhet något längre, innan även det läggs under Brokind (Aineström 1979:144f). Läget för Karlstorp och Bleckninge kan ses på kartan figur 4. Bebyggelsen finns utträd på samtliga tillgängliga historiska lantmäteriakter över Brokind och torpen är belägna i de östra utkanterna av ägor, tidigare angränsande mot Skillberga och Saxtorp.

Djurgården vid Brokind

Djurgårdar anlades i tämligen stort antal inom rikets högre ståndsmiljöer under framförallt 1600- och 1700-talen. De utgjorde, precis som vidsträckta trädgårdar, en av komponenterna i kungamaktens och frälsets slotts- och säterimiljöer. En djurgård var ett inhägnat område där frälset bedrev jakt på kronvilt. Inhägnaden syftade till att hålla kvar det jaktbara viltet och förhindra inträngandet av rovdjur och tjuvjägare.

Djurgården vid Brokinds herrgårdsmiljö anlades under 1600-talet. Den kan urskiljas på den tidigaste lantmäteriakten över Brokind från år 1685 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 05-vån-3) och arealen uppgick till drygt 35 hektar. Området låg öster om herrgården och omfattade delar av det som idag utgör Brokinds lövskogs naturreservat samt rekreativområde sydöst därom. Läget kan ses på kartan figur 4.

Inom djurgården vid Brokind hölls rådjur (Aineström 1979:82) men av de äldre historiska kartorna att döma fungerade området som djurgård under en ganska kort period. På en geometrisk avmätning över Brokind från år 1705 (Lantmäteristyrelsens arkiv, akt D132-10:1) anges att området då fungerade som hästhage. Namnet lever fortfarande kvar i form av det kvarstående torpet ”Djurgården”, beläget något sydöst om den tidigare inhägnaden.

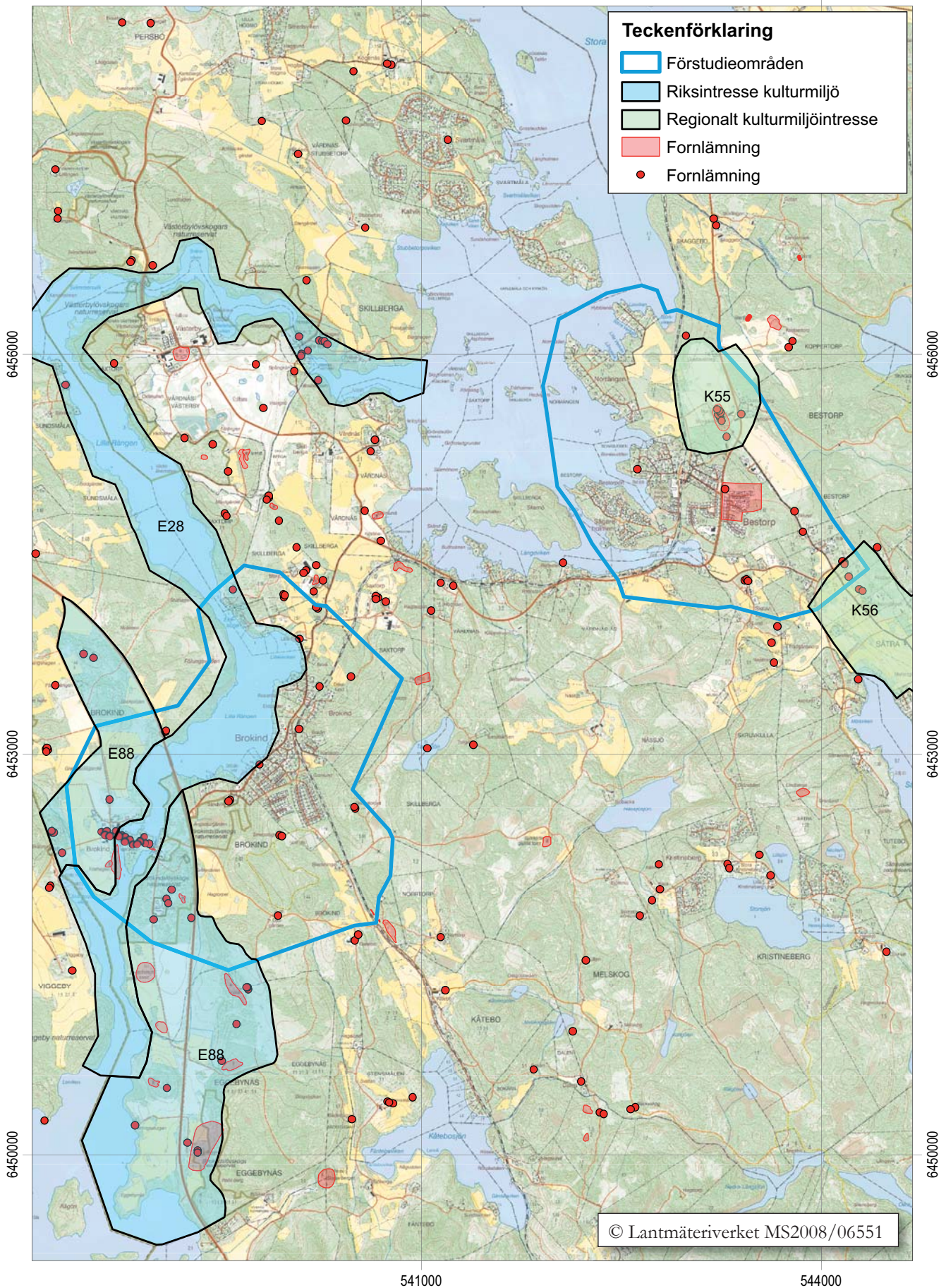
Riksintresseområden för kulturmiljö och regionala kulturmiljöintressen

Två karaktäristiska kulturmiljöer inom förstudieområdet kring Brokind anses så betydande och bevarandevärda att de utpekats som riksintresseområden för kulturmiljö. Dessa utgörs av [KE88] Brokind och [KE28] Kinda kanal (figur 7).

Brokind [KE88] utgör i egenskap av herrgårdsmiljö av medeltida ursprung med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet, en mycket bevarandevärd kulturmiljö med stora kunskaps- och upplevelsevärden. Riksintresseområdet omfattar en stor del av kulturlandskapet kring herrgården och utöver byggnadsminnet som ingår i herrgårdsmiljön innefattas även de närliggande fornlämningslokalerna i form av gravfält och avhysta bytomter. Riksintresseområdet är i norra delen beläget väster om Kinda kanal och Riksväg 34 och södra delen omfattar området öster om kanalen och sjön Järnlunden. Genom området löper ytterligare ett riksintresseområde för kulturmiljö i form av Kinda kanal [KE28], vilket delar upp riksintresseområdet vid Brokind i en nordlig och en sydlig del.

Hur ska då den riksintressanta kulturmiljön kring Brokind bevaras? I Länsstyrelsens rapport över riksintresseområdet från år 2002 finns formulerade bevarandestrategier (Länsstyrelsen 2002). I sammandrag lyder de enligt följande:

Brokind riksintresse utgör en välbevarad herrgårdsmiljö, vad gäller såväl byggnader som landskap. Området runt Brokinds herrgård präglas av ett öppet åkerlandskap samt ekbagmarker. Det öppna landskapet kan endast bevaras genom fortsatt brukning av marken och av betesdjur i hagmarkerna. Öppenheten kan botas på flera sätt – genom skogsplanteringar på f d åkermark, att de gamla hagmarkerna växer igen eller av större nybyggnadsprojekt. Likaså kan en förändrad brukning av de öppna ytorna, som t ex en golfbana, helt förändra upplevelsen av kulturmiljön. Även vindkraftverk eller telemaster skulle med en olämplig placering bli ett alltför

Figur 7. Karta som visar utsträckningen för två riksintresseområden för kulturmiljö (KE28 Kinda kanal och KE88 Brokind) samt de två utpekade och särskilt bevarandevärda kulturmiljöerna (K55 Bestorp och K56 Sättra) som ingår i länsstyrelsens regionala kulturminnesprogram. Skala 1:40 000.

dominerande inslag i landskapet. Bebyggelsemiljön i riksintresset är känsligt för förändringar och förtätningar. Sådana skall föregås av kontakt med Östergötlands länsmuseum eller länsstyrelsen. Brokinds herrgård är byggnadsminne enligt kulturminneslagen och skyddas av särskilda föreskrifter.

Kinda kanal [KE28] invigdes 1871 och utgör en välbevarad kommunikationsmiljö utmed Stångåns sjösystem. Farleden är totalt ca 80 km lång och utgörs av en grävd kanal utefter ca 6 km. Kanalen omfattar nio slussmiljöer innefattande 15 slussar och förbinder Linköping med de östgötska skogsbygderna i söder. Kanalen grävdes ursprungligen bl a för att underlätta transporter av timmer från de östgötska skogarna men utkonkurrerades i början av 1900-talet av den då färdigställda Östra centralbanan. Kanalens passage förbi Brokind omfattar dess sydligaste belägna sluss. Uttalade bevarandestrategier saknas för den riksintressanta kommunikationsmiljön Kinda kanal.

Förstudieområdet kring Bestorp innefattar en sedan tidigare utpekad och särskilt bevarandevärd kulturmiljö (K55 Bestorp) i länsstyrelsens naturvårdsplan och

kulturminnesprogram (Länsstyrelsen i Östergötlands län 1983). Detta område utgörs av byn Bestorp med sin ålderdomliga karaktär av närmast intakt bebyggelsestruktur och den omgivande, delvis bevarade, torp- och backstugubebyggelsen öster härom. Till området hör även delar av byns åkermarker i norr. Bybebyggelsen med sin ålderdomliga prägel måste anses som mycket skyddsvärd ur kulturmiljösynpunkt.

Utöver detta tangeras den sydöstra delen av förstudieområdet kring Bestorp av ytterligare en utpekad och särskilt bevarandevärd kulturmiljö (K56 Sätra). Denna miljö omfattar byn Sätra och ingår även den i länsstyrelsens naturvårdsplan och kulturminnesprogram (Länsstyrelsen i Östergötlands län 1983).

Fornlämningsbild

Inom de båda förstudieområdena återfinns ett 40-tal, idag kända, forn- och kulturlämningslokaler. Ett knappt 10-tal av dessa utgör fasta fornlämningar. De fasta fornlämningarna består till övervägande del av gravfält och ensamliggande eller i grupp belägna gravar tillhörande perioden äldre – yngre järnålder. De idag

Figur 8. En övertorvad stensättning av yngre järnålderstyp på gravfältet RAÄ 32, beläget omkring 300 m sydväst om Brokinds herrgårdsbebyggelse. På gravfältet kan tio stensättningar och högar iakttas ovan mark. Det nämnda gravfältet har sannolikt utgjort bygravfält till den tidigare byn Broo, vars ursprungliga läge är oklart. Bilden tagen från öster. Foto Anders Persson, Östergötlands museum

kända fasta fornlämningarna i de två förstudieområdena är alla belägna i vattennära lägen. Eftersom de arkeologiska insatserna har varit tämligen få till antalet i Bestorps och Brokinds närhet är det dock sannolikt att antalet fasta fornlämningar kan komma att öka något i samband med att arkeologiska utredningar genomförs.

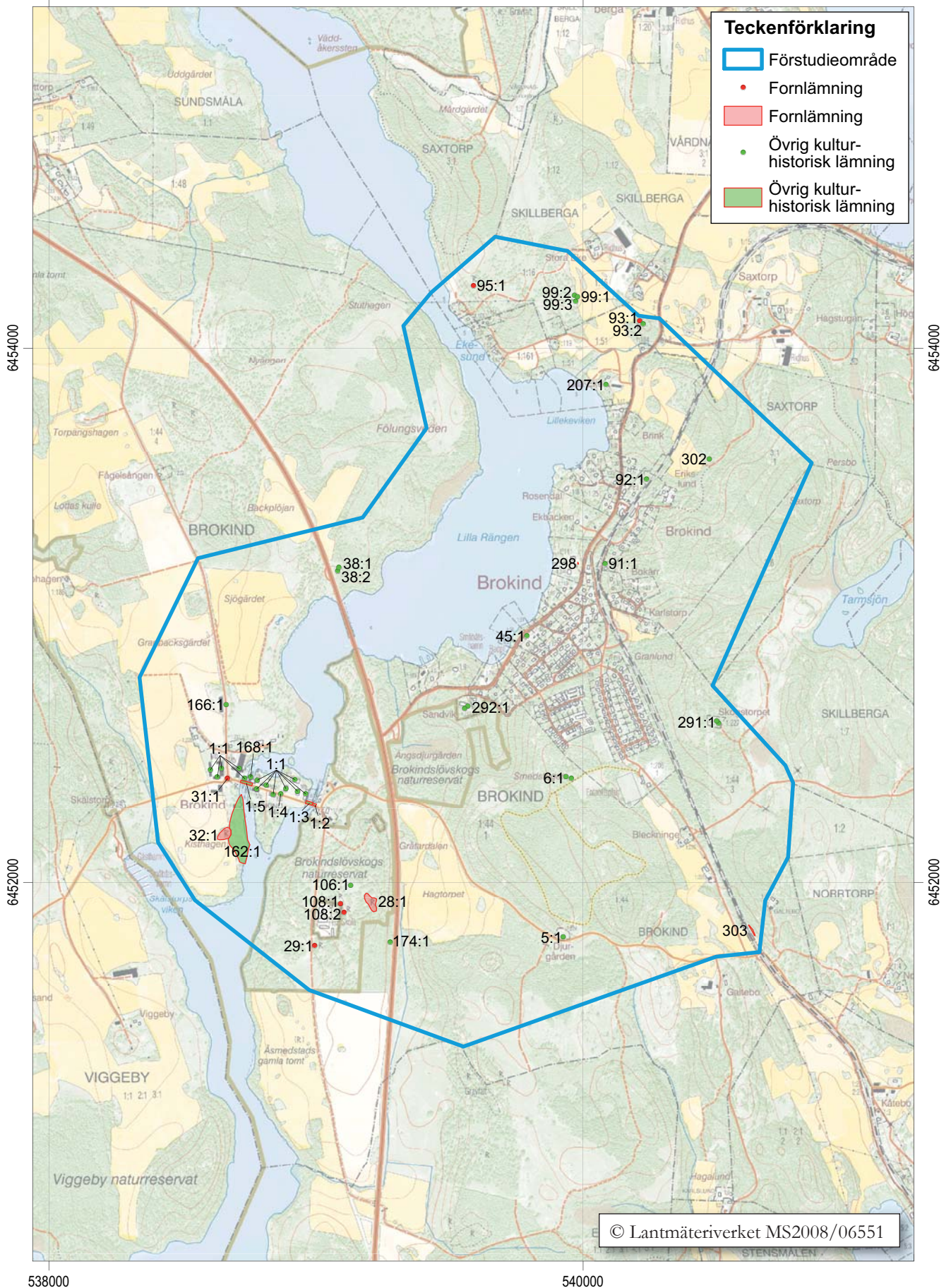
Sett ur fornlämningssynpunkt utgör närområdet till Brokinds herrgårdsmiljö det område i vilket de flesta fasta fornlämningarna återfinns inom de två studerade ytorna. Ett säkerligen omfattande dolt kulturlandskap i form av idag ej kända överodlade förhistoriska boplatser och gravar kan också förväntas i detta område. De fasta fornlämningar som ingår i förstudieområdet kring Brokinds herrgård utgörs av gravar och gravfält som utifrån yttre gravformer kan dateras till både äldre och yngre järnålder. Den kända fornlämningslokal som kan dateras till yngre järnåldern inom området utgörs av gravfältet RAÄ 32, beläget omkring 300 m sydväst om dagens herrgårdsbebyggelse. Här kan idag tio gravar iaktas, vilka utgörs av gravhögar och övertorvade stensättningar. Gravfältet har med stor sannolikhet varit betydligt större än så då en viss

bortodling förmodligen skett under senare tider. Det nämnda gravfältet har troligen utgjort bygravfält till den tidigare byn Broo, vars ursprungliga läge är oklart. I den del av herrgårdsmiljön som ligger inom förstudieområdet återfinns också gravar och gravfält av äldre järnålderskaraktär (RAÄ 28 och 108:1-2). Dessa pekar på att området hyst en bofast befolkning redan runt tiden för Kristi födelse.

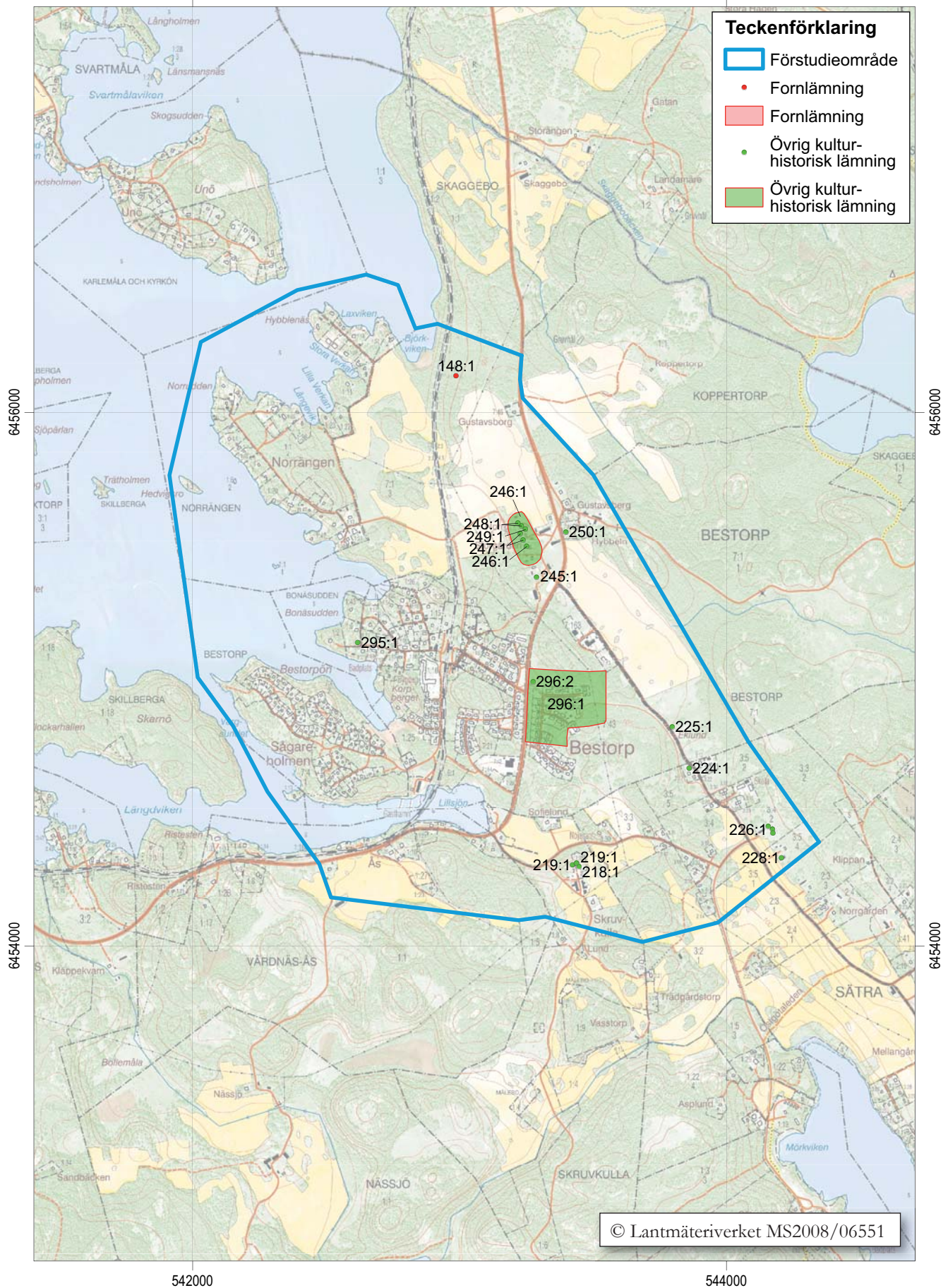
Antalet kända fasta fornlämningar inom förstudieområdet kring Bestorp är i det närmaste obefintligt. Mängden kan dock sannolikt komma att öka något i samband med eventuella arkeologiska utredningar. Detta indikeras om inte annat av den undersökta boplatzen RAÄ 296:1, vilken behandlas längre fram i rapporten. De båda förstudieområdena torde, som tidigare nämnts, kunna hysa boplatser och aktivitetsytor från stenålder. Den enda idag kända fornlämningslokalen belägen inom förstudieområdet kring Bestorp, RAÄ 148, antyder också detta faktum. Stensättningen, belägen inom norra delen av den studerade ytan, registrerades under den fornminnesinventering som bedrevs i området år 1980. Anläggningen bedömdes

Figur 9. Detaljbild över mittkonstruktionen på stensättningen RAÄ 148, belägen i den norra delen av förstudieområdet kring Bestorp. De fyra kantställda och mossbevuxna stenar som kan urskiljas på bilden tyder på att graven innehåller en hällkista. Seden att begrava sina döda i hällkistor dateras generellt till tiden omkring ca 2000 f Kr, d v s övergångsperioden mellan yngre stenålder och äldre bronsålder. Bilden tagen från sydväst. Foto Anders Persson, Östergötlands museum.

Figur 10. Fornlämningsöversikt över förstudieområdet kring Brokind med samtliga kända forn- och kulturlämningslokaler belägna inom området, markerade med respektive RAÄ-nr. För vidare information kring lokalerna hänvisas till bilaga 1a. Skala 1:20 000.

Figur 11. Fornlämningsöversikt över förstudieområdet kring Bestorp med samtliga kända forn- och kulturlämningslokaler belägna inom området, markerade med respektive RAÄ-nr. För vidare information kring lokalerna hänvisas till bilaga 1b. Skala 1:20 000.

då okulärt, med viss reservation, utgöra en gravanläggning innehållande en delvis blottlagd hällkista. Seden att begrava sina döda i hällkistor dateras generellt till tiden omkring ca 2000 f Kr, d v s övergångsperioden mellan yngre stenålder och äldre bronsålder.

En stor andel av de lokaler som registrerats i fornminnesregistret inom de båda områdena utgörs av kvarstående byggnader. Under den första fornminnesinventeringen som bedrevs inom de aktuella områdena år 1947 ägnades, helt enligt dåtidens praxis, stort arbete till att utöver lämningar registrera kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Inom senare tiders kulturmiljövård registreras i princip inte längre stående byggnader i fornminnesregistret. Efter beslut år 1996 sker inte heller någon nyregistrering av byggnadsminnen i statlig eller privat ägo i fornminnesregistret.

Samtliga registrerade forn- och kulturlämningslokaler i fornminnesregistret (2012-06-20) belägna inom förstudieområdenas gränser redovisas på kartorna figur 10 och 11 samt i bilagorna 1a och 1b.

Genomförda arkeologiska insatser inom förstudieområdena

De arkeologiska insatsernas antal inom de två förstudieområdena är tämligen lågt. Detta orsakas bl a av att de idag kända fornlämningslokalerna, förutom för området kring Brokinds herrgårdsmiljö, är relativt få till antalet kombinerat med ett relativt litet exploateringstryck under modern tid. En del mindre arkeologiska insatser har trots allt utförts inom förstudieområdena. Sammantaget har tolv arkeologiska uppdrag utförts inom de två studerade områdena, varav tre berört förstudieområdet vid Bestorp och resterande nio ägt rum i området kring Brokind. De aktuella arkeologiska insatsernas bakgrund är något varierande men de har framförallt föranletts av planerad nybyggnation av villor och vägsträckningar. Samtliga arkeologiska insatser, som kunnat beläggas inom områdena, redovisas på kartorna figur 12-15 och i bilaga 2.

De arkeologiska uppdragen som kan beläggas genom rapport- och arkivmaterial inom området fördelas enligt följande:

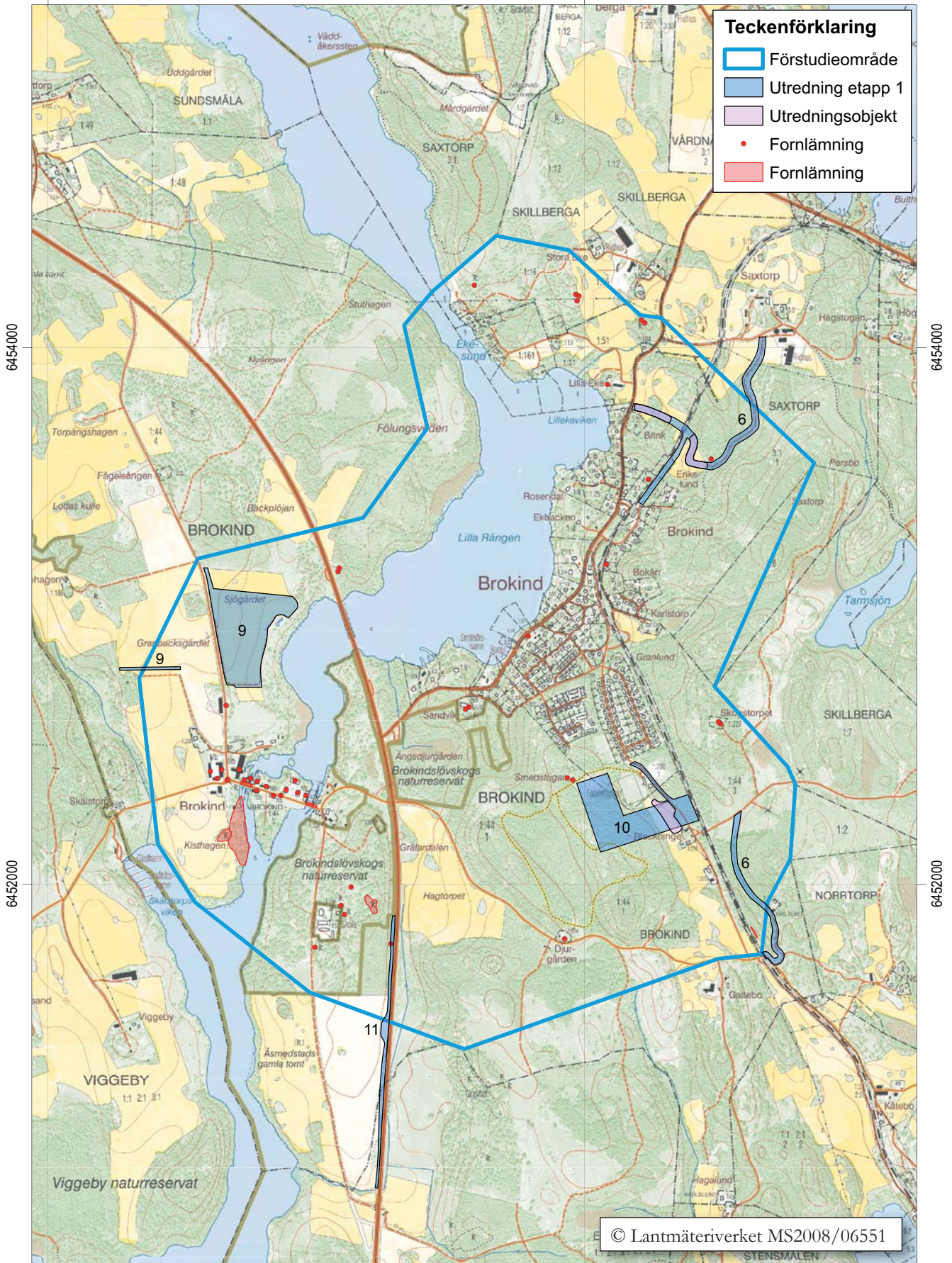
- 4 arkeologiska utredningar etapp 1
- 5 arkeologiska utredningar som innefattat sökschaktning (etapp 2)
- 5 arkeologiska förundersökningar

I samband med att tätorterna Brokind och Bestorp expanderat har ett par arkeologiska insatser genomförts under åren. Syftet har varit att utreda eventuell förekomst av fast fornlämning innan exploatering.

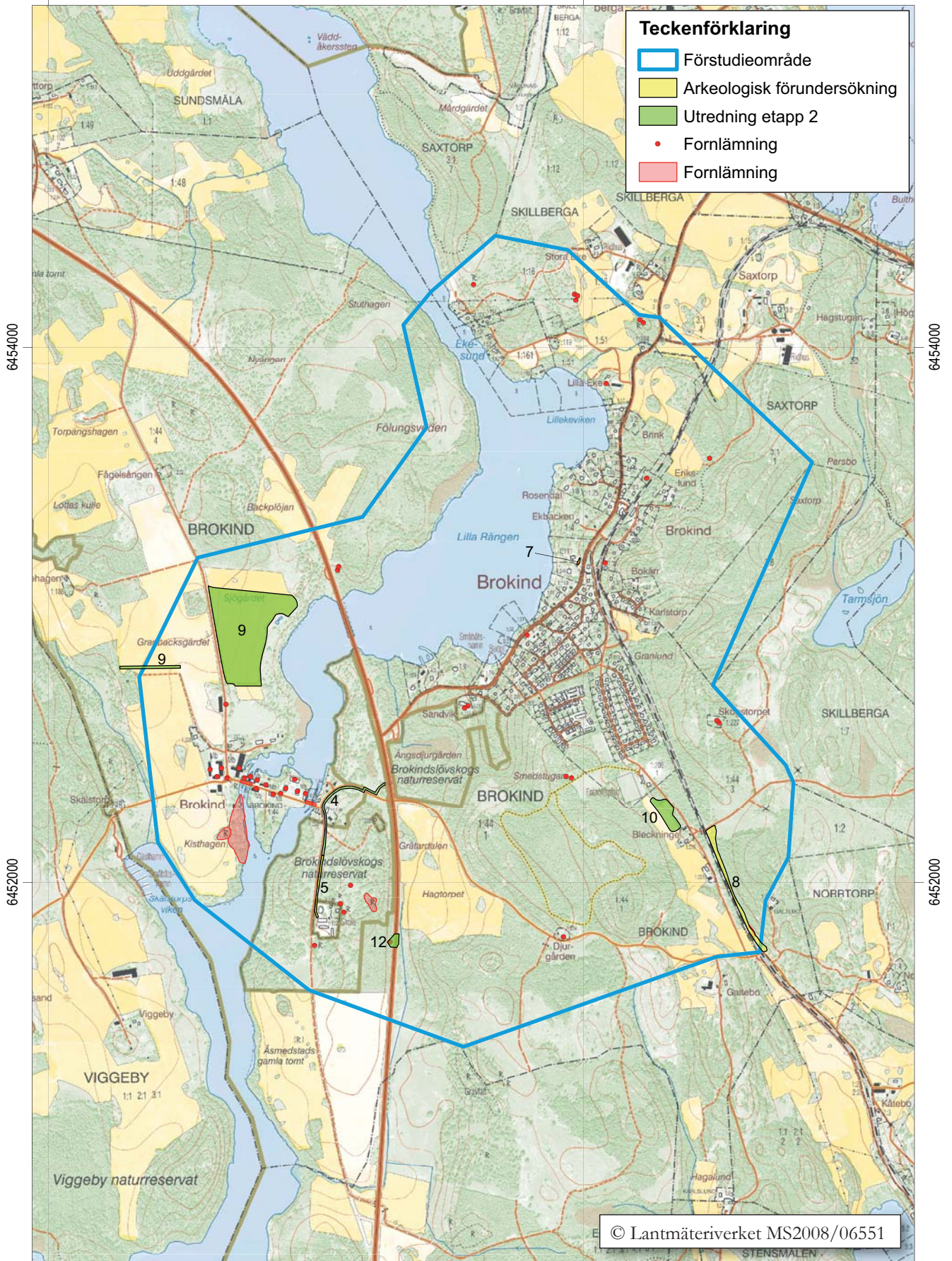
Inom det område kring Bestorp som i slutet av 1980-talet omnämndes som ”detaljplaneområdena Öster I och Öster II” indikerade en genomförd fosfatkartering att en förhistorisk bopplats kunde finnas i åkermarken. Området utgjordes av sydvästsluttande åkermark nedanför en moränhöjd, direkt öster om tätorten, och kunde även topografiskt antyda fornlämningsförekomst. Därför utfördes en arkeologisk utredning och efterföljande förundersökning inom området år 1988. Den aktuella ytan utgörs av nr 2 och 3 på kartorna figur 14 och 15. Den arkeologiska förundersökningen, som också kom att omfatta slutundersökningsmoment, visade på spridda boplatsslämningar i form av härदार, stolphål och mörkfärgningar och anläggningarna framkom framförallt i planområdets norra delar. Även fynd av förhistorisk keramik och bearbetad kvarts påträffades. ¹⁴C-analyser på kol i några av anläggningarna indikerade att området nyttjats under senare delen av järnåldern. Det undersökta området tolkades dock ha utgjort utkanterna av en bopplats, eller spår efter en röjnings- och uppodlingsfas i området. De centrala delarna av bopplatsen antogs ligga i sydslutningen, norr om den idag bebyggda ytan (Hedman 1988). Senare samma år genomfördes en arkeologisk förundersökning nordöst om samma moränhöjd, då även det området skulle bebyggas. Här påträffades endast enstaka boplatsslämningar (Larsson 1988).

I anslutning till Brokinds södra delar har en arkeologisk utredning tidigare genomförts inför planerad nybyggnation (nr 10 på kartorna figur 12 och 13). Under utredningens första etapp observerades ett topografiskt lämpligt läge som bedömdes kunna innehålla lagskyddad fast fornlämning. Under utredningens andra etapp sökschaktsgrävdes detta objekt men inga fornlämningar påträffades (Nilsson 2010).

Utöver de arkeologiska insatserna som föranletts av nybyggnation har ett fåtal arkeologiska utredningar och förundersökningar också genomförts inför planerad nybyggnation eller breddning av vägar/gång- och cykelvägar. Dessa utgörs av områdena nr 6 och 11 på karta figur 12 (Svarvar 2005; Ajneborn & Helander A 2010) och områdena nr 4, 5, 8 och 12 på karta figur 13 (Ternström 2003; Nyberg 2007; Helander C 2012). Dessa arkeologiska arbeten har endast gett ringa resultat och kan därför inte sägas ha bidragit till någon nämnvärd ny kunskap kring området historia/förhistoria.

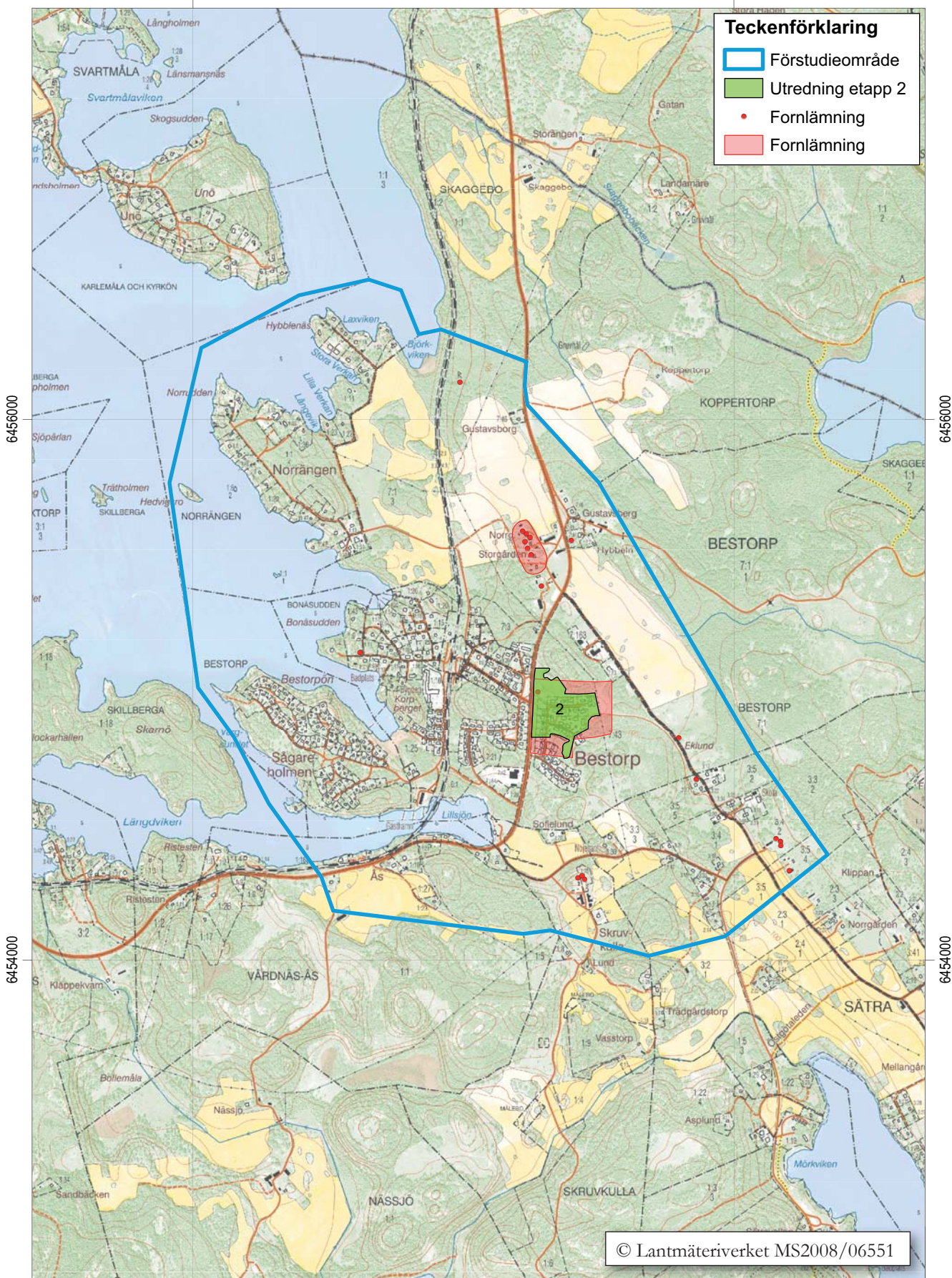
Figur 12. Karta som visar genomförda arkeologiska utredningar etapp 1 inom förstudieområdet kring Brokind med utpekade utredningsobjekt. Nummerbeteckningarna hänvisar till bilaga 2. Skala 1:20 000.

Figur 13. Karta som visar genomförda arkeologiska utredningar etapp 2 och förundersökningar inom förstudieområdet kring Brokind. Nummerbeteckningarna hänvisar till bilaga 2. Skala 1:20 000.

542000

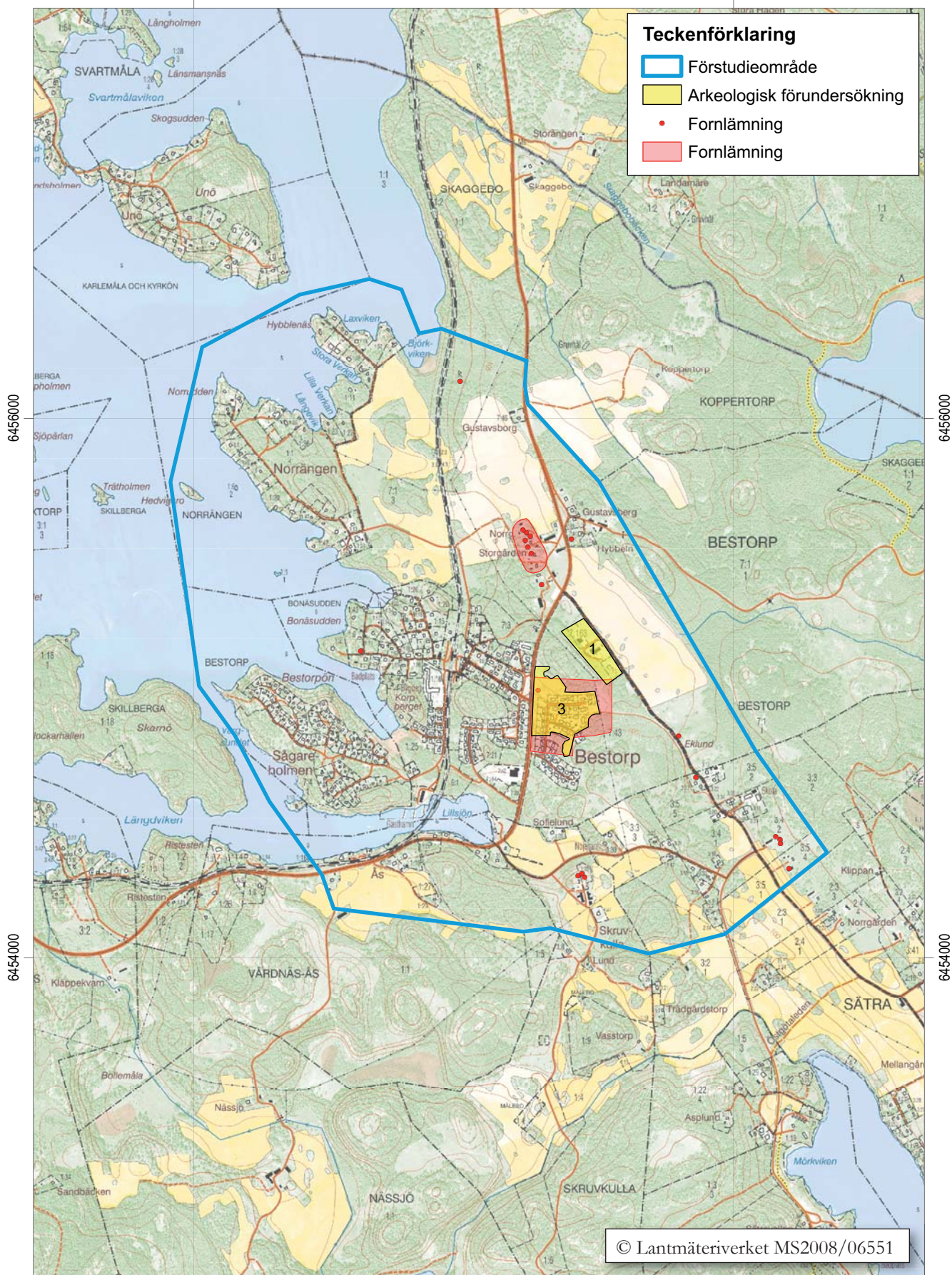
544000

542000

544000

Figur 14. Karta som visar genomförd arkeologisk utredning etapp 2 inom förstudieområdet kring Bestorp. Nummerbeteckningen hänvisar till bilaga 2. Skala 1:20 000.

Figur 15. Karta som visar genomförda arkeologiska förundersökningar inom förstudieområdet kring Bestorp. Nummerbeteckningarna hänvisar till bilaga 2. Skala 1:20 000.

Förstudieområdena i relation till kulturmiljön

Sett ur kulturmiljösynpunkt är framförallt de två utpekade områdena kring Brokind herrgårdsmiljö och byn Bestorp, varav det förstnämnda utgör område av riksintresse, särskilt känsliga för nyexploatering. På kartan figur 7 visas utsträckningarna av dessa områden.

Inom de nämnda områdena bör förtätningar och förändringar av bebyggelsemiljöerna undvikas. Båda områdena har till stor del bevarat sin ålderdomliga karaktär av herrgårdsmiljö respektive oskiftad bondby och är sålunda mycket skyddsvärda.

Kulturmiljön inom riksintresseområdet Brokind [KE88] är mycket mångfacetterad och omfattar bl a omgivande fornlämningsmiljöer, avhysta bytomter, byggnadsminne i form av herrgårdsmiljön, gamla Kalmarvägen och slussmiljö. Detta förstärker vikten av bevarandebudet inom det aktuella kulturlandskapsavsnittet.

Byn Bestorp med sin ålderdomliga prägel och närmast intakta bebyggelsestruktur utgör en av relativt få exempel på byar av oskiftad karaktär i länet. Bebyggelsemiljön med omgivande åkermarker belyser äldre tiders bystruktur och utgör sålunda en kulturmiljö med stora pedagogiska värden.

Referenser

- Aineström, P. 1979. *Vårdnäs socken. Bygdeskildring*. Linköping.
- Almquist, J A. 1947. *Frälsegodsen i Sverige under storbets-tiden. Tredje delen, Band 2*. Stockholm.
- Franzén, G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Stockholm.
- Hedman, A. 1988. *För- och slutundersökningar av förmodade boplatslämningar. Östergötland, Vårdnäs socken, Bestorp 7:43, Öster I och II*. Arkeologisk förundersökning. Dnr 4138/88 och 5286/88. Riksantikvarieämbetet, byrån för arkeologiska undersökningar.
- Helander, C. 2012. *Sökschakt längs med Riksväg 34. Östergötland, Linköpings kommun, Skeda och Vårdnäs socknar*. Arkeologisk utredning etapp 2. UV rapport 2012:118. Riksantikvarieämbetet, arkeologiska uppdragsverksamheten (UV).

- Hörfors, O. 2010. *I stormens spår. Sjögärdet i Brokind*. Invid RAÄ 38, Brokind 1:44, Vårdnäs socken, Linköpings kommun, Östergötlands län. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Rapport 2010:71. Östergötlands länsmuseum, Avdelningen för arkeologi.
- Larsson, M. 1988. *Förundersökning, Östergötland, Vårdnäs socken, Bestorp 7:43*. Arkeologisk förundersökning. Dnr 1840/88. Riksantikvarieämbetet, byrån för arkeologiska undersökningar.
- Lindberg, R. 2007. *Brokind 1:111. RAÄ 298, Brokind 1:111, Vårdnäs socken, Linköpings kommun, Östergötlands län*. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2007:30. Östergötlands länsmuseum, Kulturmiljöavdelningen.
- Länsstyrelsen Östergötland. 1983. *Natur Kultur – Miljöer i Östergötland. Naturvårdsplan och kulturminnesprogram*. Linköping.
- Länsstyrelsen Östergötland, Kulturmiljöenheten. 2002. *Riksintresse KE 88. Brokind, Vårdnäs socken, Linköpings kommun*.
- Nilsson, P. 2010. *Brokind 1:44. Vårdnäs socken, Linköpings kommun, Östergötlands län*. Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2. UV Öst rapport 2010:36. Riksantikvarieämbetet, arkeologiska uppdragsverksamheten (UV).
- Nyberg, P. 2007. *Ersättningsväg vid Bleckninge. Intill RAÄ 289, Galtebo 1:1, Brokind 1:44, Vårdnäs socken, Linköpings kommun, Östergötlands län*. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2007:94. Östergötlands länsmuseum, Avdelningen för arkeologi.
- Ridderstad, A. 1918. *Östergötlands beskrivning – med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar. Andra delen*. Stockholm.
- Svarvar, K. 2005. *Ersättningsvägar utmed Stångådalensbanan. Dockeykulla, Vinstorp, Saxtorp, Bleckninge och Opphem. Landeryd, Vist, Vårdnäs och Tjärstad socknar. Linköpings och Kinda kommuner, Östergötlands län*. Arkeologisk utredning, etapp 1. Rapport 2005:59. Östergötlands länsmuseum, Kulturmiljöavdelningen.

Ternström, C. 2003. *Brokind. RAÄ 28 m fl, Vårdnäs socken, Linköpings kommun, Östergötlands län*. Arkeologisk utredning, etapp 2 och förundersökning. Rapport 2003:43. Östergötlands länsmuseum, Kulturmiljöavdelningen.

Wallenquist, I. 1999. *Vägen – en bok om Norrängen*.

Arkivmaterial och otryckta källor

Ajneborn, B & Helander, A. 2010. Breddning av Riksväg 34, delen mellan Hackelboö och Skeda udde, Skeda och Vårdnäs socknar, Linköpings kommun. Kulturhistoriskt planeringsunderlag (arkeologisk utredning, etapp 1). PM UV Öst 2010:4.

Arkiv

Arkivhandlingar ur Östergötlands museums topografiska arkiv

Fornminnesregistret för Vårdnäs socken

Riksarkivet – SVAR, Vårdnäs kyrkoarkivs husförhörlängd åren 1781-1790 (AI:1)

Riksarkivet – SVAR, Vårdnäs kyrkoarkivs husförhörlängd åren 1792-1802 (AI:2)

www.sofi.se/ortnamnsregistret

Historiskt kartmaterial

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 05-ötg-31. Geografisk kartläggning, Ydre och Kinden, 1660.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 05-vån-25. Stor-skifte, Saxtorp, 1780.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 05-vån-102b. Laga skifte, Saxtorp, 1876.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt D13:134-5. Geometrisk avmätning, Brokind, 1685.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt D132-10:1. Geometrisk avmätning, Brokind, 1705.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt D132-10:2. Geometrisk avmätning, Brokind, 1720.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt D132-48:1. Rågångsbestämning, Skruvkulla, 1794.

Rikets allmänna kartverks arkiv, rakid J112-45-13, Häradseconomiska konceptkartan 1868-77, bladnamn Brokind.

Rikets allmänna kartverks arkiv, rakid J112-45-14, Häradseconomiska konceptkartan 1868-77, bladnamn Vårdnäs.

Östergötlands museums topografiska arkiv, Häradseconomiska kartan 1874-75, Kinda härad.

Tekniska uppgifter

Lokaler	Brokind och Bestorp
Socken	Vårdsnäs
Kommun	Linköping
Län och landskap	Östergötland
Ekonomiska kartans blad	8F 0i Brokind 8F 1i Vårdsnäs 8F 1j Bestorp
Fastighetskartans blad	64F 5d SO 64F 5e SV 64F 5e NV
Koordinater Brokind	N 6451385-6454420 E 538340-540855
Koordinater Bestorp	N 6454015-6456515 E 541910-544350
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Typ av undersökning	Arkeologisk förstudie
Östergötlands museums dnr	262/12
Östergötlands museums projektnr	531407
Linköpings kommuns dnr	KS 2012-558
Linköpings kommuns projektnr	122664
Uppdragsgivare	Linköpings kommun, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
Kostnadsansvarig	Linköpings kommun, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
Projektledare	Kjell Svarvar
Projektgrupp	Kjell Svarvar och Anders Persson
Fynd	-
Foto	Digitala
Analys	-
Grafik	Kjell Svarvar
Renritning	-
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2012:42 © Östergötlands museum

Bilaga 1a. Förteckning över samtliga kända forn- och kulturlämningslokaler belägna inom förstudieområdet Brokind

Samtliga forn- och kulturlämningslokaler inom förstudieområdet Brokind enligt uppgifter i Fornminnesregistret 2012-06-20. I fältet antikvarisk bedömning anges varje lokals antikvariska status. Fast fornlämning innebär att fornlämningen är skyddad enligt Kulturminneslagen (KML). Övrig kulturhistorisk lämning anges på lämningar med kulturhistoriskt värde vilka ej uppfyller kriterierna för fast fornlämning enligt idag rådande antikvarisk praxis.

RAÄ	Socken	Lämningstyp	Beskrivningsord	Antikvarisk bedömning	Kommentar
1:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (13)	Övrig kulturhistorisk lämning	Byggnader tillhörande Brokinds herrgårdsmiljö.
1:2	Vårdnäs	Bro	Svängbro	Övrig kulturhistorisk lämning	
1:3	Vårdnäs	Bro	Valvbro	Övrig kulturhistorisk lämning	
1:4	Vårdnäs	Bro	Valvbro	Övrig kulturhistorisk lämning	
1:5	Vårdnäs	Bro	Valvbro	Övrig kulturhistorisk lämning	
5:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre torpbyggnader (Djurgården).
6:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre torpbyggnader (Smedstugan), nu rivna. Bör revideras.
28:1	Vårdnäs	Gravfält		Fast fornlämning	
29:1	Vårdnäs	Vägmärke	Väghållningssten	Fast fornlämning	
31:1	Vårdnäs	Vägmärke	Milstolpe	Fast fornlämning	
32:1	Vårdnäs	Gravfält		Fast fornlämning	
38:1	Vårdnäs	Fornlämningsliknande lämning	Förhöjning	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej fornlämning
38:2	Vårdnäs	Fornlämningsliknande lämning	Förhöjning	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej fornlämning
45:1	Vårdnäs	Källa med tradition	Offerkälla	Övrig kulturhistorisk lämning	Plats för källa enl. 1947-års inv. Ej längre kvar.
91:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre ryggåsstuga, flyttad hit från Linköping (Bella Vista).
92:1	Vårdnäs	Fornlämningsliknande bildning	Rest sten, sentida	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej fornlämning
93:1	Vårdnäs	Stensättning		Fast fornlämning	
93:2	Vårdnäs	Hög	Förhöjning	Övrig kulturhistorisk lämning	Sannolikt ej fornlämning
95:1	Vårdnäs	Stensättning		Fast fornlämning	
99:1	Vårdnäs	Fornlämningsliknande bildning	Rest sten (?)	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej fornlämning
99:2	Vårdnäs	Fornlämningsliknande bildning	Rest sten (?)	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej fornlämning
99:3	Vårdnäs	Fornlämningsliknande bildning	Rest sten (?)	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej fornlämning

RAÄ	Socken	Lämningstyp	Beskrivningsord	Antikvarisk bedömning	Kommentar
106:1	Vårdnäs	Stensättning	Stensättning (?)	Övrig kulturhistorisk lämning	Sannolikt ej fornlämning
108:1	Vårdnäs	Stensättning		Fast fornlämning	
108:2	Vårdnäs	Stensättning		Fast fornlämning	
162:1	Vårdnäs	Plats med tradition		Övrig kulturhistorisk lämning	”Kisthagen”
166:1	Vårdnäs	Fyndplats	Fyndplats för stenyxa	Övrig kulturhistorisk lämning	
168:1	Vårdnäs	Fyndplats	Fyndplats för båtyxa	Övrig kulturhistorisk lämning	
174:1	Vårdnäs	Hög	Hög (?)	Övrig kulturhistorisk lämning	Undersökt år 2012. Ej fornlämning.
207:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre bod. Riven redan vid registreringstillfället år 1980.
291:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre torpbyggnader (Skogstorpet).
292:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre torpbyggnader (Sandvik).
298	Vårdnäs	Boplats	Boplatsområde	Undersökt och borttagen	Påträffad och borttagen år 2006.
302	Vårdnäs	Röjningsröse		Övrig kulturhistorisk lämning	
303	Vårdnäs	Fossil åker	Röjningsröseområde	Övrig kulturhistorisk lämning	Delundersökt år 2006. Sentida.

Bilaga 1b. Förteckning över samtliga kända forn- och kulturlämningslokaler belägna inom förstudieområdet Bestorp

Samtliga forn- och kulturlämningslokaler inom förstudieområdet Bestorp enligt uppgifter i Fornminnesregistret 2012-06-20.

RAÄ	Socken	Lämningsstyp	Beskrivningsord	Antikvarisk bedömning	Kommentar
148:1	Vårdnäs	Stensättning		Fast fornlämning	Hällkista i stensättning?
218:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	
219:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	
224:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	
225:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre torpbyggnad. Riven redan år 1980 (Eklund).
226:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (3)	Övrig kulturhistorisk lämning	
228:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	
245:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre ryggåsstuga (Bestorp Sörgården).
246:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre ryggåsstuga (Bestorp Storgården).
247:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre mangårdsbyggnad och bod (Bestorp Lillgården).
248:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profana byggnader (2)	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre mangårdsbyggnader (Bestorp Norrgården).
249:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre mangårdsbyggnad, tillbyggd (Bestorp Lillgården).
250:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Äldre mangårdsbyggnad (Hybbeln).
295:1	Vårdnäs	Byggnad annan	Profan byggnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Knuttimrad stuga. Hitflyttad fr. okänd plats.
296:1	Vårdnäs	Boplats		Övrig kulturhistorisk lämning	Arkeologiskt förundersökt år 1988.
296:2	Vårdnäs	Fyndplats	Fyndplats för stenyxa	Övrig kulturhistorisk lämning	Tjockackig grönstensyxa.

Bilaga 2. Förteckning över utförda arkeologiska insatser inom förstudieområdena Brokind och Bestorp

Löpnymren i tabellens kolumn 1 hänvisar till kartorna figur 12-15. Referensuppgifterna i tabellens kolumn 6 hänvisar till författare/utförare och rapportnummer/årtal. Aktuella referensuppgifter återfinns i föreliggande rapportens referenslista. Beteckningarna i tabellens kolumn 2 återger det arkeologiska arbetets art och förkortningarna används enligt följande:

- AU1 Arkeologisk utredning etapp 1
- AU2 Arkeologisk utredning etapp 2
- FU Arkeologisk förundersökning

Nr	Typ	RAÄ-nr	Plats	Resultat	Referens
1	FU	Intill Vårdnäs 296:1	Bestorp 7:43	Enstaka boplatzlämningar	Larsson 1988
2	AU2		Bestorp 7:43	RAÄ 296:1	Hedman 1988
3	FU	Vårdnäs 296:1	Bestorp 7:43	Boplatzlämningar, y jää (?)	Hedman 1988
4	AU2		Brokinds skola	Inga fornlämningar	Ternström 2003:43
5	FU	Intill Vårdnäs 108:1-2	Brokinds skola	Inga fornlämningar	Ternström 2003:43
6	AU1		Saxtorp och Bleckninge	RAÄ 302, boplatzlägen (2)	Svarvar 2005:59
7	FU		Brokind 1:111	Enstaka boplatzlämningar	Lindberg 2007:30
8	FU	Intill Vårdnäs 289:1	Brokind 1:44 3	Sentida röjningsrösen	Nyberg 2007:94
9	AU 1-2		Brokind Sjögärdet	Enstaka boplatzlämning, y jää	Hörfors 2010:71
10	AU 1-2		Brokind 1:44 1	Inga fornlämningar	Nilsson 2010:36
11	AU1	Vårdnäs 174:1	RV34		Ajneborn & Helander A 2010:4 (PM)
12	AU2	Vårdnäs 174:1	RV34	Inga fornlämningar	Helander C 2012:118

Bilaga 3. Begreppslista

Arkeologisk utredning, etapp 1

Det första steget i det arkeologiska uppdragssystemet. En arkeologisk utredning, etapp 1 kräver inget länsstyrelsebeslut enligt Kulturminneslagen och kan därför beställas direkt av uppdragsgivaren. Genomförs för att ta reda på om ett planerat arbetsföretag kommer att beröra några fornlämningar. En arkeologisk utrednings första etapp baseras på detaljerade kart- och arkivstudier samt fältinventering. Under fältinventeringen eftersöks tidigare ej kända forn- och kulturlämningar samt topografiska lägen som bedöms kunna innehålla fornlämningar ej synliga ovan mark. Samtliga tidigare kända lämningar inom utredningsområdet besiktas också för att kontrollera deras status och kondition.

Arkeologisk utredning, etapp 2

Har samma syfte som utredningens första etapp men här sker vanligtvis arbetet med hjälp av grävmaskin. Genom att öppna sökschakt inom de ytor som pekats ut under utredningens första etapp kan eventuell fornlämningsförekomst påvisas. Redan konstaterade, okulärt bedömda, fornlämningar eller sedan tidigare kända fornlämningar omfattas inte av detta arbetsföretag. Till skillnad mot utredningens första etapp sker utredningens andra etapp i regel inom avgränsade mindre ytor. Kräver beslut enligt Kulturminneslagen (i Östergötlands län). Beslut om tillstånd fattas av Kultur- och samhällsbyggnadsenheten vid Länsstyrelsen Östergötland.

Arkeologisk förundersökning

Utförs i de fall man på platsen har konstaterat förekomst av fornlämning. En arkeologisk förundersökning är oftast en begränsad utgrävning av en fornlämning som genomförs inom mindre ytor och/eller i form av tätare sökschaktsgrävning. Målsättningen är att få bättre kunskap om fornlämningens omfattning, karaktär och ålder. Detta görs för att bättre kunna bedöma dess vetenskapliga potential och sålunda behovet eller omfattningen av en eventuellt kommande särskild undersökning (se nedan). Kräver beslut enligt Kulturminneslagen. Beslut om tillstånd fattas av Kultur- och samhällsbyggnadsenheten vid Länsstyrelsen Östergötland.

Arkeologisk undersökning (särskild undersökning)

Det arkeologiska uppdragssystemets sista steg. Genomförs i de fall fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till dess betydelse. I detta steg tas fornlämningen bort genom att den undersöks och dokumenteras. Detta görs efter specifika vetenskapliga frågeställningar och undersökningens innehåll styrs till viss del genom uppsatta krav från länsstyrelsen. Kräver beslut enligt Kulturminneslagen. Beslut om tillstånd fattas av Kultur- och samhällsbyggnadsenheten vid Länsstyrelsen Östergötland.

Fast fornlämning

Fornlämningar är spår efter mänsklig verksamhet. I Kulturminneslagen (SFS nr 1988:950) anges vad som är en fast fornlämning och vad som därmed omfattas av lagskyddet. I lagens andra kapitel finns en uppräkningslista som inleds med tre kriterier; fasta fornlämningar ska vara lämningar efter människors verksamhet under forna tider, de ska ha tillkommit genom äldre tiders bruk och vara varaktigt övergivna. En nyupptäckt fornlämning har ett omedelbart skydd utan att det behövs något myndighetsbeslut. Fasta fornlämningar aviseras på tryckt eller digital fastighetskarta med ett run-R. Är fornlämningens utbredning osäker aviseras detta med ett (R).

Övrig kulturhistorisk lämning

Anges för lämningar med kulturhistoriskt värde vilka ej uppfyller kriterierna för fast fornlämning enligt idag rådande antikvarisk praxis. Omfattar vanligtvis senare tiders lämningar i form av exempelvis kolbottnar, yngre torplämningar eller lämningar efter sågverk/kvarnar. Används även för sådana lämningstyper som vanligen inte betraktas som "lämningar", t ex Plats med tradition, Fyndplats, Byggnad annan osv.

Antikvarisk status/bedömning

Anger vilket lagskydd en lämning har och framgår av uppgifterna i fornminnesregistret. Idag används sju olika statusbeteckningar. Det är inte utskrivet i Kulturminneslagen hur gammal en lämning måste vara för att anses som fast fornlämning. Däremot finns en utarbetad antikvarisk praxis som används vid fältregistreringar och bedömningar av forn- och kulturlämningar. I denna har ålderskriterier för fornlämningsstatus, angående vissa lämningstyper, ställts upp i några få fall. Lämnings antikvariska status bedöms i övriga fall generellt utifrån dess lämningstyp.

Arkeologiskt utredningsobjekt

Ytor som under en arkeologisk utredning, etapp 1, bedömts kunna innehålla fornlämning som ej syns ovan mark. Denna bedömning görs vanligtvis utifrån områdets topografiska läge och/eller att (upplöjt) fyndmaterial iakttagits i markytan under inventeringsfasen. Dessa områden bör utredas vidare genom sökschaktsgrävning med maskin under utredningens andra etapp.

Östergötlands museum har utfört en arkeologisk förstudie i två områden, belägna i och kring tätorterna Brokind och Bestorp. Förstudieområdena ligger ca 2,5 mil söder om Linköpings stad, inom Vårdnäs socken i Linköpings kommun. Arbetet föränleds av kommunens arbete med översiktsplaner för Brokind och Bestorp.

Förstudieområdena utgörs av befintliga bebyggelseområden med omgivande skogsområden, hagmarker och uppodlade mindre åkermarker. Förstudieområdet Brokind berörs av två områden som utgör riksintresse för kulturmiljö; Brokind [KE 88] och Kinda kanal [KE 28]. Området vid Bestorp berör bl a den ålderdomliga bebyggelsemiljön kring Bestorps by.

Sammantaget är den idag kända fornlämningsfrekvensen inom förstudieområdena förhållandevis låg. Undantaget utgör närområdet till Brokinds herrgårdsmiljö. Eftersom de arkeologiska insatserna har varit tämligen få till antalet i Bestorps och Brokinds närhet är det dock sannolikt att antalet fasta fornlämningar kan komma att öka något i samband med att arkeologiska utredningar genomförs.

Sett ur kulturmiljösynpunkt är två områden särskilt känsliga för nyexploatering. Dessa utgörs av riksintresseområdena kring Brokinds herrgårdsmiljö samt området kring Bestorps by.